

Unbegreiflichkeit

'ubegripelighet'

..... TYSK

Fra latin til tysk via mystikerne

Det var latinen som rådet i middelalderen – i kirken, forvaltningen og undervisningen. Men folkespråkene gjorde seg mer og mer gjeldende. Alt på 1100-tallet kom det prekensamlinger og traktater på tysk, og på 1200-tallet stadig flere. Mystikerne var pionerer her: De var en religiøs strømning som søkte nærhet til Gud i en følelsesladet enhet, en såkalt *unio mystica*, og de trengte nye ord til å beskrive sine lengsler med. Både teologisk og språklig stod mystikerne i begynnende opposisjon til kirken. Mange av dem var nonner, som ofte var avskåret fra latinundervisning og heller ikke hadde lov til å forfatte teologiske avhandlinger. Men behovet for å beskrive det uutsigelige (*Unsaßbare*) var stort, og denne uttrykkstrangen, i kombinasjon med at de ikke kunne eller ville skrive på latin, førte til en stor utvidelse av det tyske ordforrådet.

Å tenke abstrakt på tysk

Ambisjonen om å gi en presis skildring av Gud som noe ufattelig ga oss for eksempel ordet *Unbegreiflichkeit* 'ubegripelighet', eller *unbegriffelicheit* som man stavet det på 1200-tallet. Det oppstod et enormt antall abstrakte ord med suffiksene *-heit* eller *-keit*, *-ung* og *-lich* som fortsatt preger tysk, og dermed også norsk. Noen eksempler er *Unwissenheit* 'uvitenhet', *Geistigkeit* 'åndelighet', *Heimlichkeit* 'hemmelighet', *Anschauung* 'anskuelse', *Einbildung* 'innbildning', *empfindlich* 'ømfintlig', *wesentlich* 'vesentlig', *bildlich* 'billedlig' ... Det er vanskelig å forestille seg tysk filosofi eller psykologi uten disse (ny)ordene. Mystikerne var også gode til å lage substantiver av verb: *Wesen* 'vesen', *Wissen* 'viten' og *Sein* 'væren' er noen slike.

Mechthild von Magdeburg

En av de fremste i den nye religiøse prosaen var asketen og nonnen Mechthild fra Magdeburg (ca. 1210–1282). For å beskrive lengselen mot og visjonen av enheten med det guddommelige måtte hun skape mange nye abstrakte begreper, som tidligere ikke hadde vært en stor del av ordforrådet på tysk. Endestavelen *-heit* fant hun særlig nyttig, og hun tok den i bruk i et omfang tysk ikke kjente fra før. Hun konstruerte eller tok aktivt i bruk ord som *Blindheit* 'blindhet', *Gegenwärtigkeit* 'tilstedeværelse', *Eitelkeit* 'forfengelighet', *Einfältigkeit* 'enfoldighet' og *Innigkeit* 'inderlighet'. Det siste, inderligheten, er typisk for stilen hennes. Hun var berømt for nettopp den, og mange mener hun fremstår med et nesten moderne 'jeg' i sine tekster. Den inderlig-personlige stilen er også religiøs: Mystikerne tenkte seg at Gud skulle komme inn i mennesket, lyse inn, flyte inn, prege seg inn – og det ga oss ord som *einleuchtend* 'innlysende', *Einfluss* 'innflytelse', *Eindruck* 'inntrykk'. Verkene hennes er samlet under tittelen «Guddommens flytende lys». Mennesket på sin side skulle møte denne innflytelsen ved å bli som Gud, bli 'ensformig' (*einfürmig*) med ham, enda et ord vi fortsatt bruker.

Mechthild von Magdeburg, av Peter Paul Metz, 1896.
I St. Gordian og St. Epimachus-kirken i Leutkirch im Allgäu, Tyskland

«Anbehetelse»

Tradisjonelt unngår nynorsk ord med forstavelene *an-* og *be-* og endelsene *-heit* og *-else*, fordi de er kommet fra nedertysk eller fra høytysk via dansk, eller ble antatt å gjøre det av Ivar Aasen, som ville lage et mest mulig norsk skriftspråk. Det betyr ikke at nynorsk ikke har noen ord med disse elementene, men at det ofte finnes alternativer, som *røynd* 'virkelighet', *fridom* 'frihet', *byrjing* 'begynnelse', *tilsette* 'ansette', *tyding* 'betydning'. Men mystikernes mange abstrakte anbehetelse-ord lar seg ikke alltid så lett overføre til anbehetelse-fri nynorsk.

Christian Janss, Institutt for litteratur,
områdestudier og europeiske språk, UiO

Ordfestivalen

UNIVERSITETET
I OSLO